

לב להבין

הבנה ועיון במקרא

גיליון ע"ז
פרשת וישלח
תשפ"ב

על סדר
פרשת השבוע

לב הדברים

ביאורי
מקראות

ומכיר בטובתו על מה שהעניק לו. אך יש דורון שהוא הרבה מעבר לכך - מנחה המוגשת לפני המלך - אשר הוא וודאי אינו צריך למתנת הנותן. אלא כל דורון זה בא לסמל ולבטא את הכנעת הנותן והכרתו בכך שהכול שלו וממנו, ובכך מקווה הוא להיות לרצון לפניו.

ולפי זה יבואר היטב מה אמר עשו ליעקב ומה השיבו. תחילה אמר עשו - כי אין לו חפץ במתנתו של יעקב, וכי כבר יש לו רב ואינו צריך למתנה זו. ועל כך אמר לו יעקב שאינו בא להרבות את נכסיו, אלא בא רק להיות לרצון לפניו, כמביא דורון לפני האלוקים אשר מה מידך יקח, וכל מטרת הנתינה היא להיות לרצון לפניו.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּכַרְחָךְ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אֲחִיךָ: (לה, א)

רבים התקשו מה המשמעות של ציווי ה' ליעקב 'עלה בית אל ושב שם'. ואף לא נוכל לומר שנצטוו לקבוע מקום ישיבתו שם, שהרי מהכתוב נראה שלא ארכו לו שם הימים, ומיד אחר שהקים המזבח עקר לדרכו.

והנה בפעם הראשונה שהיה בבית אל נאמר 'וילך שם כי בא השמש'. ועל פי פשוטו - בא הכתוב לומר שבעצם היה טרוד להימלט מפני עשו אחיו - וכל הסיבה שעצר שם היא מחמת שבא השמש, ולא יכול היה להמשיך בדרכו. אבל הוא מחמת עצמו - לא היה עוצר במנוסתו בכדי ללון.

אבל כאן נצטווה 'עלה בית אל-ו שב שם'. הפעם לא כבורח ונמלט שנאלץ לעצור בדרכו ללון רק משום שבא השמש, אלא כבעלים היושב לבטח בארץ שקנה בה חזקה, לו ולבניו. ועל כך עליו להודות ולקיים נדרו לא-ל שהיה עמו בכרחו מפני עשו אחיו.

וְאֵתָה אֲמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשָׁמַתִּי אֶת זֶרְעֶךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִסְפָּר מֶרֶב: (לב, יג)

פסוק זה לכאורה קשה להלמו, אחר שקודם לכן אמר 'קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך', מה לו להוסיף להזכיר עתה ההבטחה שהבטיח לו.

והמתבונן יראה שיעקב כלל לא ביקש בזכות עצמו אלא רק למען כבוד השם. ועל כן פתח את תפילתו מצד היות ה' אלוקי אבותיו: 'אֱלֹהֵי אֲבִי אֲבִרְהָם וְאֱלֹהֵי אֲבִי יִצְחָק'. או מצד היות הקב"ה אדון העולם 'יְיָ הָאֵמֶר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וְלְמִוְלָדְךָ וְאִיטִיבָה עִמָּךְ'.

ועל כך המשיך: 'קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אתו פן יבוא והכני אם על בני'. היינו שהוא לשעצמו קטון מכל החסדים והאמת, אבל למען היות השם אלוקי אברהם ויצחק - עתה עומדת להיפסד אותה השבועה, אחר שיבוא עשו אחיו והכהו אם על בני.

ועל זאת הוסיף, שגם מצד היות הקב"ה אדון העולם, ראוי שיאמת את הבטחתו לעיני כל: 'וְאֵתָה אֲמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשָׁמַתִּי אֶת זֶרְעֶךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא יִסְפָּר מֶרֶב'.

וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ יֵשׁ לִי רֵב אֲחִי יְהִי לָךְ אֲשֶׁר לָךְ: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֵל נָא אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלִקְחָתָּ מִנְּחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ בְּרֹאשׁ פָּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי: קַח נָא אֶת בְּרִכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאתָ לָךְ כִּי חֲנֻנִי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ לִי כָל וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקַּח: (לג, ט-יא)

יש להבחין שישנם ב' סוגי מתנות. יש המעלה דורון לחבירו ומהנהו מנכסיו, ובתמורה לכך נושא אליו פניו

'עֲכָרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישְׁנִי בְיָשֵׁב הָאָרֶץ' – התכנית הגדולה שנכשלה

מיד כאשר שב יעקב ממלחמתו מול עשו אחיו, תקע את אהלו בחלקת השדה אשר קנה לפני שכם. ובעת ישבו שם - קפץ עליו רוגזו של מעשה דינה. המפליא ביותר הוא שלא מצינו שיעקב אבינו נקט באיזו פעולה להציל את ביתו, ואדרבא - נאמר בפסוק - 'וְהַחֲרִישׁ יַעֲקֹב עַד בָּאָם'. וגם בהמשך הדברים - לא מצינו כאן שנטל חלק בפעולות שנקטו בניו כנגד שכם ובני עירו. וכל הרואה תמה - מי שייחד לב וגל אבן מעל פני באר המים, מי שהכין עצמו למלחמה עם עשו וארבע מאות איש אשר עמו, הוא יעמוד מנגד כאשר ביתו נגזלת מעימו.

ואם היה די בכך החרשנו, אבל גם לאחר מעשה, שהלכו בניו במרמה להכניע את אנשי העיר ולקחת את דינה אחותם, בא עליהם אביהם בטענה - 'עֲכָרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישְׁנִי בְיָשֵׁב הָאָרֶץ בְּפָנַעֲנִי וּבְפָרָאִי'. וכל הרואה תמה - וכי העדיף יעקב שדינה תישאר שם, ברשותו של אותו רשע. ומאידך גיסא יש לשאול, אם אכן לא נשא חן בעיניו אופני הפעולה שבהם נקטו בניו, מדוע לא הניאם מכך בשעת מעשה, ומפני מה המתין עד שיכלו לכזו את כל החללים - ואזי בא בטענה עליהם.

והנה לאחר שיצאו בני יעקב וידם על העליונה בהרגם בטח את כל אנשי העיר, התגלה ה' אל יעקב באמרו - 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית אֵיל וְשָׁם יִשָּׁם וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵיל הַנֶּרְאָה אֲלֵיךָ בְּכַרְחָהּ מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אָחִיךָ'. וכאן יתמה כל הקורא - והרי עשו ספון לו לבטח זה עידן ועידנים בביתו אשר בהר שער, ומדוע דווקא עתה נצטווה יעקב לילך לקיים את נדרו ולבנות מזבח לה' שהצילו מפני אחיו.

ובכלל, היה מן הראוי שנשאל - מדוע ראשית קניינו של יעקב בארץ הקודש היה חלקת השדה אשר לפני שכם, והיא אשר הביאה עליו את כל המעשה הזה. ומכל הני מוכרח - שלשיבת ולמלחמת שכם היה חלק משמעותי ביותר בכל המאבק מול עשו, כאשר תחזינה ענינו בס"ד.

שליחותו של יעקב לפדן ארם - כבירור על חלקו של עשו

והאמת, שעצם טענתו של עשו לכתר הברכות, טעונה ביאור וכירור. שהרי הוא גם הוא מכר בעצמו את חלק הבכורה ליעקב, ומה לו כי ילין שבעקבות כך קיבל יעקב את הברכות. אבל הוא עצמו נותן את התשובה לכך - 'הַבְּרָכָה אַחַת הוּא לָךְ אָבִי'. היינו, מדוע נתן יצחק ליעקב את כל אשר לו, ושמו כגביר לכל אחיו, בנשלו את שאר בניו מכל אשר לו. והאמת היא שהמעין בסדר הדברים יראה שבתחילה ברכו יצחק ברכה סתם, אבל אחר שהריח את ריח בגדיו עלה בנפשו הרצון לברכו ברכה שלימה, ואז התחולל המהפך - ושת את יעקב כיורשו הבלעדי, ונתנו יחידי על כל אשר לו, ועל דא קא בכה עשו - על חלק הפשיטות שנלקח ממנו. וכמו שאמרו בגמ' (סוטה יג.) שטען עשו לבני יעקב - 'נְהִי דּוֹבִינִי בְּכִירוּתָא, פְּשִׁיטוֹתָא מִי זְבִינִי'. ונמצא שהכירור עתה מוטל על יעקב - להוכיח שמגיע לו בצדק, גם חלקו של עשו במשפחת יצחק.

יעקב נשלח לפדן ארם על ידי רבקה - אמו, ובעקבותיה - אף על ידי אביו. אבל רבקה בדברה עם בנה אמרה לו דבר אחד, ואילו בעת דברה עם יצחק - אמרה עניין אחר לחלוטין. בעוד ליעקב אמרה 'פָּרַח לָךְ אֵל לְבֶן אָחִי חֲרָנָה... עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ', ואילו ליצחק אמרה - 'קִצְצֵתִי בְּחַיִּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חַת אִם לִקַּח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כְּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים'. בפשטות היינו יכולים לומר שלא גילתה לו את מטרתה האמיתית. אבל האמת היא שבעומק הדברים, כאשר נשית אזינו כאפרכסת נוכל לגלות את הנכתב בין השיטין - כי הכול עניין אחד, ובעצם השתלשלות זיווגו של יעקב - תבוא על פתרונה שאלת הבכורה והברכות - למי היא.

כבואו לשם, יעקב מתוודע לרחל וללאה, אשר עליהן הבריות היו מרננות ואומרות 'הַגְדוּל - לַגְדוּלָּהּ, וְהַקְטָן - לַקְטָנָה'. אם אכן היה מדובר בשיחת יושבי קרנות בעלמא, לא היו טורחים חז"ל להביאה, ואם כך הבריות אמרו, ככל הנראה היה אמת בדברים - ורחל, הקטנה, הייתה שייכת בעיקרה ליעקב, ואילו לאה, הבכורה, נועדה ליפול בחלקו של אותו רשע.

ועתה נבוא חשבון - אחר שקנה יעקב את הבכורה מעשו - התהפכו היוצרות ומעתה לאה - הבכירה, צריכה להיות אשתו, ולא רחל. מה שמסביר לנו מדוע היא הגיעה ראשונה לחלקו, וגם בדרך רמאות - באותה הצורה שבה הוא קיבל את חלק הבכורה.

אבל מלבדה, קיבל גם את רחל - שהיא מסמלת את חלק הפשיטות, ונמצא שממנה ובה היה את ההוכחה שהוא בעל שני החלקים - גם הבכורה וגם חלק הפשוט.

רק שעדיין בעצם נישואיה אליו לא די בכך בכדי להוכיח שהיא באמת שייכת לו, וכל עוד שלא ילדה רחל, היה העניין תלוי ועומד - האם באמת היא שייכת ליעקב ולחלקו, או שמא יש בסיס לחששה - שיגרשנה יעקב ותיפול אצל עשו. ואכן, מיד אחר שילדה ביקש יעקב לפנות לדרכו 'וַיְהִי כִּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף - וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבָן שְׁלַחֲנִי וְאֶלְכָה אֶל מְקוֹמִי וְלֹאֲרָצִי'. ופירשו חז"ל - מה היה בלידת יוסף - 'כיוון שנולד שטנו של עשו'. ועדיין הותירו לנו מקום להתגדר בו ולבאר שדווקא יוסף הוא זה שמהווה גירא בעיניה של עשו - כיון שהוא ההוכחה הניצחת במאבק על השאלה הגדולה - האם ליעקב מגיע גם חלק הפשוט, ובו נדע שגם רחל וגם לאה מישך שייכי ליעקב, שקיבל הכול בנכסי אביו.

הניצחון במעבר יבוק - רק של יעקב, ולא של זרעו

בבואו קדם עשו אחיו, קם יעקב לילה הוא ועבדיו, להעבירם את מעבר יבוק. וכאשר כילה להעביר את בני ביתו וכל אשר לו, מצינו שנותר יעקב לבדו, ונאבק עימו שרו של עשו. למרות שהודה לו באותה העת וברכו, עדיין נפגע יעקב במהלך אותו הקרב. 'וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ וַיֵּגַע בְּכַף יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבָקוֹ עִמּוֹ'. ולכאורה קשיא רישא לסיפא, שהרי תחילה נאמר שראה המלאך כי לא יכול לו ליעקב, ולבסוף הרי הצליח לפגוע בו - שהרי נקעה כף ירכו.

אילו היה די בכך, עוד היינו יכולים ליישב שכוונת הפסוק היא שראה שלא יכול להכניעו לגמרי, על כן ניסה רק לפגוע בו, אך בהמשך, כאשר תבע ממנו יעקב לברכו נענה המלאך ואמר: 'וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמִי כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׁרִיתָ עִם אֲנִי לְהִיטֵב וְעַתָּה אֲנִי וְתוֹכָל'. וכל הרואה יתפלא, וכי לזה ניצחון ייקרא, וכי על כך ראוי לקבוע את שמו כמנצח - בעוד הוא חבול וצולע. אבל מי שיבקש להמשיך ולטעון כי 'ותוכל' הכוונה לעצם מה שניתנה נפשו לו לשלל ונותר בחיים, עליו לעקוב אחר מה שהתרחש מיד לאחר מכן:

'וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כִּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוֹאֵל וְהוּא צֹלַע עַל יָרְכוֹ; עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נִגַּע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּפֶשׁ'. וכאן יש לתמוה מתרתי: מדוע רק אחר ישועתו של יעקב - אזי נאמר על איסור בני ישראל מאכילת גיד הנשה, ולכאורה היה מתאים לציין זאת בתחילה, קודם שנתרפא. והאחרון הכביד: מדוע רק בני ישראל נהגו באיסור זה, ואילו ישראל עצמו, שהוא היה בעל הדבר, לא נכלל באיסור זה.

אבל דומה כי בשאלה זו, האחרונה, יש בכדי ליישב לנו את כל תמיהותינו עד לאחד. כאשר נאבק המלאך עם יעקב - אכן ראה כי אינו יכול לו, בשום פנים. ועל כן נגע בכף ירכו - היינו שפגע רק ביוצאי ירך יעקב, שהרי 'בנא כרעא דאבוח הוא'. ודבר זה מקבל ביטוי בעת רפואתו של יעקב. כאשר נתפזר מעטה האבק ותזרח השמש, הפסוק מדייק בלשונו ואומר 'וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ' - היינו שרק יעקב עצמו השלים עם אותה הפגיעה. ובעומק הדברים - רק לגביו הודה לו על הברכות, אבל אצל בניו עדיין לא הוכרע המאבק, וממילא - מתבקש מאליו סיום הפסוק 'עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי נִגַּע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּפֶשׁ'. פתח הפסוק בישראל וסיים ביעקב, ללמדך - שכלפי בניו הוא עדיין 'יעקב', האוחז בעקבי אחיו, כיוון שעדיין תפקידם הוא להילחם בעשו וליטול ממנו את חלקו.

ביטוי נוסף לדבר זה אנו מוצאים כאשר שב יעקב מראות את פני עשו אחיו, נסע סוכותה. וכאן מציינת לנו התורה 'וַיָּבֶן לוֹ בֵּית וַלְמִקְנֵהוּ עֶשֶׂה סֶכֶת'. זוהי הפעם היחידה שאנו מוצאים שאחד מהאבות ישב ישיבת קבע בבית משלו, ולא באהל. אבל לזאת נשית ליבנו - שרק לו עצמו בנה בית, ואילו למקנהו וכל קניינו (ובפשטות גם נשיו וידיו גם נכללים ב'מקנהו', שהרי קנאן בשנות עבודתו אצל לבן) - להם בנה סוכות, דירות עראי. ולפי האמור יובן שהן-הן פני הדברים. בעוד הוא עצמו כבר יכול היה לשבת לבטח, הם עדיין התקיימו בצורה עראית, כיוון שלדידם - המאבק לא הוכרע. אבל עדיין, יש עלינו לברר - מהו באמת החלק שעדיין לא נשלם במלחמה זו, ומהו היה תפקידם של בני יעקב במאבקם מול עשו.

ג. תפקידה של דינה - להביא לברית עם עשו

אחר שלמדנו שנישואי יעקב עם נשיו - היה כבירור על חלקו, נבין גם שכל ההתרחשויות שאירעו אז, היו כחלק מהמאבק הנסתר מן העין - שהתקיים בתוך ביתו של יעקב בזעיר אנפין. ואכן, ניתן לבאר לפי זה פרטים רבים מאותה הפרשה, אך אנו באנו לעניין זה רק בדבר בֵּיתָה הקטנה של לאה - הלא היא דינה.

עצם לידתה של דינה כבת היחידה שנכתבה בתורה בין בניו של יעקב, כבר מעוררת את תשומת הלב. וחז"ל דייקו את מה שלא נאמר לגביה 'ותהר ותלד' - אלא 'ואחר ילדה בת'. ועל כך אמרו (ברכות ס.) 'דנה לאה דין בעצמה... לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנא' ותקרא את שמה דינה'.

ולפי דרכנו למדנו - שבדינה - הושלם המעגל - והודתה לאה מרצונה ומדעתה, על כך שרחל גם היא מחלקו של יעקב. ואם כך - מתבקש מאליו המאורע שאנו מוצאים מיד לאחר מכן - 'ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה'. - עתה הגיעה העת והשעה לפקידתה של רחל, אחר שהכול הסכימו שראויה היא לחלקו של יעקב.

אחר הדברים האלה, נוכל סוף סוף להבין את דברי חז"ל בדבר תפקידה המיועד של אותה דינה. הקורא בתורה על היראות משפחת יעקב את פני עשו, יתפלא להיכן נעלמה דינה מאותו המעמד. חז"ל הרגישו בהיעדרה ומגלים לנו שהטמינה יעקב בתיבה, כדי שלא ייתן אותו רשע את עיניו בה.

מוסיפים חכמינו ומגלים, שהיה בכך תביעה ליעקב שמנעה מעשו, שהרי אם הייתה נישאת לו, אפשר והיה בכוחה להשיבו למוטב. ועל כך נתבע יעקב ובאת בתו לידי מעשה שכם: 'אמר לו הקב"ה... לא ביקשתה להינשא למהול הרי היא נשאת לערל, לא בקשתה להינשא דרך התר הרי היא נשאת דרך איסור'.

עוד לפני שעלה בידנו להבין מדוע נועדה דינה ליפול בחלקו של אותו רשע, נצטרך ללמוד דבר נוסף: כיצד כל מעשה זה של לקיחת דינה בשכם - היה תיקון למה שבסוף לא נמסרה להינשא לו לעשו.

והנה צריכים אנו להבין את עצם נקודת ההכרעה במחלוקת - למה באמת נטל יעקב גם חלקו וגם חלק אחיו, ומדוע אחר שקנה יעקב את הבכורה, נדחה עשו לחלוטין ממשפחת אביו. ולפי העולה מדברי הכתוב, נצטרך לומר שהדבר שגרם לו להפסיד את כל חלקו בנכסי אביו הם נשיו אשר לקח - מבנות הארץ, אשר עליהן נאמר: 'ותהיין מרת רוח ליעקב וירבקה'. השערה זו מקבלת אישור בראותנו את דברי המדרש, שעשן של אלו - הוא זה שגרם לכהות עיניו של יצחק - מה שאיפשר ליעקב לבוא וליטול את הברכות מאביו.

ונמצא, שכל עוד לא נשא עשו את בנות חת, עדיין לא אפסה תקוותו להישאר בנחלת אביו, אבל בחירתו בנשים אלו - הרחיקה אותו מליטול חבל יחד עם יעקב. אבל כעת, הגיעה ההזדמנות להשיב את עשו להיות תחת יד יעקב, ולספחו אל נחלת השם.

וכל זאת יכול היה להתקיים - כאשר יישא את דינה, אותה בת שילדה לאה אחר תפילתה, והיא זו שמסמלת את הכניעה וההסכמה מצידו של עשו - לגדולתו של יעקב ולבכורתו, ובצורה כזו יוכל להיות לו קיום במשפחת ישראל, תוך שהוא מכיר במעמדו כנשפחל למשפחת יעקב. ובכך יוכל להתקיים 'הקול קול יעקב' - בישראל ובמשפחתו, והידיים, ידי המעש וכשרון המעשה - יהיו ידי עשו.

ואם כך - מצאנו את החוליה החסרה בהשלמת המאבק שהתרחש במעבר יבוק. הוא אשר דיברנו, יעקב עצמו ניצח במלחמה זו, אך לזרעו עוד נותר תפקיד - לקרב את עשו ולהביא אותו לחלקו של יעקב. לכתחילה היה אמור להתקיים על ידי נישואי דינה ליעקב, אבל אחר שהייתה דינה מוטמנת ונחבאת, עשו יצא בלעדיה לעבר הר שעיר.

ה. ההתיישבות בשכם - היאחזות בחלק הבכורה

בתום התקופה שעשה יעקב בסוכות, פנה לו לעבר הארץ המובטחת. היינו מצפים כי מיד יעלה אל יצחק אביו שהמתין לו שנים ארוכות בחברון עיר מגוריו. אך ליעקב לא אצה הדרך, והוא איווה את מקום מושבו - בחלקת השדה אשר לפני העיר שבנה חמור לבנו - שכם. ולא די בכך שהוא קובע את מגוריו שם, אלא אף הוא טורח לקנות את חלקת השדה בה נטה אהלו - בסכום נכבד - מאה קשיטה, וכאן נצטרך להבין את פשר מעשיו.

אם נפליג שנים רבות קדימה, כאשר ביקש יעקב להנחיל לבנו ליוסף את חלק הבכורה - אמר לו 'ואני נתתי לך שקם אחד על אָחִיךָ' - ושם נחלקו המפרשים לשתי מחנות - בדבר משמעותה של תיבת 'שכם' בפסוק, אחר שאפשר לפרשה כב' אופנים, שהרי מלבד היותה שם של אדם ועיר, היא גם מהווה ביטוי למושג 'חלק'. וייתכן שבעצם יעקב בא לומר לו - ואני נתתי לך 'חלק' אחד נוסף על אחיך.

אבל לאור כל מה שזכינו לראות, נוכל לומר - שאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ובפסוק זה מתמזגים שני המשמעויות והיו לאחד: 'חלק' אחד נוסף על אחיך, והיא - העיר שכם. אותה העיר שבשמה מתבטא תפקידה המכריע - להוות את חלק הבכורה

והגדולה, אותו החלק שביקש יעקב להנחיל לבנו ליוסף. ומעתה נבין כי בעיר זו היה בכדי לבטא את חלק הבכורה - על כן ייחסו לה חשיבות גדולה כל כך, ובהיאחזות בה ראה יעקב את סמל הניצחון במאבק עם אחיו על חלק הבכורה. ולאור הדברים הנאמרים, נוכל להבין שכל-כולו של מעשה דינה נבע כחלק מנטילת חלק הבכורה על ידי יעקב. ותחת שמתחילה הייתה צריכה להישלח לגרום לעשו לכרות ברית עם יעקב, כעת נלקחה נגד רצונה, ושכם בא עם אביו חמור בכדי לבקש מיעקב לכרות עמו ברית.

וכעת נבין גם מדוע החריש יעקב עד בואם של בניו, ולא דיבר מאומה עם חמור אבי שכם. מכיוון שעתה המאבק היה מונח לפתחם של בניו, ותפקידם היה לגרום לבני העיר להיכנע תחת יד יעקב, ובכך לסמל את ההכנעה של חלק הבכורה תחת משפחת ישראל.

ועל כן נתנם לדבר עמם במרמה - שהרי זוהי הצורה הראויה ביותר שיסתפח חלק הבכורה לחלקם. **במרמה ניטלה הבכורה מעשו. במרמה ניתנה לאה ליעקב, וכעת במרמה - תימסר שכם ותיכנע תחת ידם.**

ובזה תיושב התמיהה הגדולה, מדוע יעקב לא ראה בעיה בכך שדינה ביתו תישאר בחזקתו של שכם. אבל כאשר נדקדק את דברי חז"ל - "לא ביקשתה להינשא למהול הרי היא נשאת לערל, לא ביקשתה להינשא דרך התר הרי היא נשאת דרך איסור". ומכאן משמע שאכן - דינה הייתה מיועדת להינשא לשכם, לא רק להילקח. וזאת, על מנת להיות השושבינה לכרות את הברית בין יושבי שכם לבני משפחת יעקב.

יעקב החריש ולא התערב כלל במעשי בניו, כיוון שעתה זהו רק מתפקידם - להשיב ולהביא במרמה את שכם - חלק הבכורה, לחלקו של יעקב. אבל לבסוף פעלו בניגוד לכוונתו, וקידשו מלחמה בשכם ובעירו. ונמצא שבמקום ליטול את חלק הבכורה על ידי 'הקל קול יעקב', נטלהו בכוח הזרוע - באמצעות 'הידים ידי עשו'. ועל כך הוכיחם יעקב בערוב ימיו - 'פלי חמס מבריתיהם', וביארו חז"ל - 'כליו של עשו'. וכל כך למה, מפני שתחת שיגרמו להם לכרות ברית ולהכניעם תחת יד משפחת ישראל, גרמו להיפוך הגמור מכך - להבאיש את שמו של יעקב בקרב הכנעני יושב הארץ.

ובזה נבין את הדין ודברים שהיה בין יעקב לבניו בסיום הפרשה: "ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ כפנעני ובפרץ ואני מתי מספר ונאספו עלי והכנני ונשמדתי אני וביתי: ויאמרו הכזנה יעשה את אחותנו". יעקב טען להם - מדוע לא הניחו לתכנית האלוקית להתקיים, ולהביא לברית ביננו ליושב הארץ. ועל כך ענוהו, שפעלו כך מפני שלא הסכימו לעובדה שאחותם תילקח בדרך שכזו.

ואחר ידענו כל זאת, יאירו דברי הפסוק המופיע מיד אחר מלחמת שכם: **'ויאמר אל-לחים אל יעקב קום צלה בית אל ושב שם וצשה שם מזבח לא-ל הנראה אליה בברכה מפני עשו אחיה'**. רק עתה, אחר שהושלם נטילת חלקו של עשו, יכול היה לעלות בית א-ל ולקיים את נדרו לא-ל הנראה אליו בברחו. רק עכשיו, אחר שהוכרע הויכוח וחלק הבכורה הושב לבעליו - אזי יש מקום לבוא ולהודות למי שפעל כל זאת.

ו. הכישלון הגדול

כאשר מונה התורה את תולדות עשו הוא אדום, נכתב: **'ויקח עשו את נשיו ואת בָּנָיו ואת בָּנָתָיו ואת כל נפשות ביתו ואת מקנהו ואת כל בהמתו ואת כל קנינו אשר רכש בארץ כנען וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו: כי היה רכושם רב משבת יחדו ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם'**. לפי מה שלמדנו - נאמרה כאן אחת מעובדות היסוד בתולדות עשו. התכנית המקורית הייתה שעשו יהיה בן בריתו של יעקב, וינהל את כל מקנהו וקניינו. אך לאחר שכשלה תכנית זו, ודינה לא נשלחה להשיבו למוטב, נאלץ ללכת אל ארץ - מפני יעקב אחיו.

אך אז, בעזיבתו של עשו - עדיין לא אפסה תקווה - מפני שהייתה עדיין אפשרות שמשפחת יעקב תכרות ברית עם יושבי הארץ - אנשי שכם, ותביא אותם להכיר בזכותם בארץ. בדרך זו הייתה יכול להתקיים תחילת ההיאחזות של משפחת ישראל בארץ המובטחת, וייתכן והיו מגיעים למצב בו יתקיים הייעוד המקורי של **'ויהי כנען עבד למו'**.

מעשיהם של שמעון ולוי, שבבקשם לקחת את נקמת אחותם - השתמשו יתר על המידה בידיו של עשו - הכשילו כל אפשרות לברית עם יושב הארץ. מכאן ואילך הדרך היחידה להיאחזות משפחת ישראל בארץ, תהיה על ידי כיבוש ומלחמה - ונאסר עליהם לכרות עימם כל ברית.

ומעתה - המאבק סביב חלק הבכורה עבר להתרחש בתוך משפחת יעקב פנימה, כאשר ניווכח לדעת בעז"ה. והעיר שכם - סלע המחלוקת - עודנה עומדת חרבה ושוממה, מצפה לתפקידים המכריעים שנועדו לה בתולדות ימות עם עולם.